

ALFRED SJÖDIN

”EN FULLKOMLIG MAN”

Kropp och samhällsutveckling hos Viktor Rydberg

Få svenska 1800-talsförfattare torde ha varit så upptagna av människokroppen som Viktor Rydberg. Det är knappast unikt för hans berättelser att ett välskapat yttre framställs som ”korresponderande med själens skönhet”¹, men det får sin särskilda betydelse genom att även hans sakprosa i så hög grad uppehåller sig vid kroppen. I denna artikel är det framförallt den sistnämnda delen av hans produktion som kommer att stå i centrum. Målet är dock inte att reda ut de allmänna filosofiska aspekterna på frågan, såsom Rydbergs filosofiska förståelse av kropp-själproblemet eller dess komplicerade teologiska underbyggnad. Det erotiska, en komplicerad och kontroversiell aspekt, kommer jag också att lämna därhän.² Snarare vill jag rikta in mig på några texter av Rydberg där kroppens skönhet och hälsa diskuteras i relation till samhällliga förändringar, framför allt till det för honom lika centrala som mångtydiga begreppet *utveckling*. Även om mitt angreppssätt till stor del består i att reda ut de idéhistoriska sammanhangen, vill jag också visa att kroppen har en särskild position i Rydbergs föreställningsvärld. Kroppen är å ena sidan ett ämne som han diskuterar utifrån naturvetenskapliga, politiska och estetiska synvinklar, å andra sidan en resurs för hans bildliga fantasi genom sin förmåga att gestalta helhet, sammanhang och symmetri. I det som följer kommer vi att se hur denna figurativa

potential hos kroppen kommer till användning för att diskutera många frågor som den endast indirekt har att göra med: arbetsdelning och specialisering, framstegstro och sammanhanget mellan generationerna.

Den symmetriska kroppen

Den mänskliga kroppen är ett tema som dyker upp redan i Rydbergs tidiga journalistik. I ett kåseri om ”de mänskliga figurerna” från 1857 härleder han skillnaderna mellan dem till den moderna arbetsdelningen, hur ”de olika yrkena och lefnadsätten tilltyga menniskor”.³ Han kontrasterar de oformliga moderna människorna med de gymnastiserande grekerna och romarna, vars dräktskick visade kroppens naturliga former, och funderar på hur dagens människor skulle te sig i liknande utstyrsel. Denna betoning av arbetsdelningen i samband med en motsättning mellan antikens kroppskultur och nutiden, pekar hän mot två bakomliggande strömningar, nämligen den tyska nyhumanismen och gymnastikrörelsen.

Nyhumanismen – här förstådd som en allmän rörelse som såg till den oåterkalleligt förlorade antiken som en motbild till och en nödvändig resurs för det moderna – spelade en dubbel roll i detta avseende. Den var avgörande i att göra den grekiska skulpturen till sinnebilden av den ideala (manliga) kroppen

och gav viktiga impulser till program för fysisk fostran.⁴ Men detta hängde samman med en mer allmän föreställning om grekernas universalitet, av vilken kroppskulturen bara var en partiell återspeglning. Man antog att grekerna, i en tid före den moderna specialiseringen, kunde utveckla alla sina anlag och på så vis nå den fulla humanitet som var de moderna förnekad.⁵ Föreställningen om bildning, i motsats till snäv utbildning för en särskild funktion, baserades på dessa ideal om allsidig, harmonisk utveckling av själsliga och kroppsliga förmågor. Liknande tankar bildar grunden för den syn på utbildning vi finner hos Viktor Rydberg och hans mentor S.A. Hedlund.⁶

Dessa föreställningar var avgörande för uppkomsten av ideal om fysisk fostran under 1800-talet: den rörelse som i Sverige associeras med Per Henrik Lings och i Tyskland med Friedrich Ludwig Jahns gymnastik.⁷ Mot den ensidigt intellektuella utbildningen ställdes här föreställningen om en sund själ i en sund kropp. I Storbritannien motsvaras den av den så kallade *muscular christianity*-rörelsen, lanserad av Thomas Arnold vid privatskolan Rugby.⁸ Den engelska rörelsen skilde visserligen ut sig genom att framhålla lagsporens och tävlingsmomentens betydelse – så den idrottsgren som Arnolds övningar vid Rugby gav namn till. Men gemensamt för dem alla var att man försökte återställa en harmonisk helhet av kropp och själ hos individen, som tycktes hotad av det moderna samhällets splittring. För samtliga dessa var den grekiska kroppskulturen en förebild; även om man i den svenska och den tyska tappningen ansåg sig knyta an till den egna forntidens traditioner, återkom man ständigt till det grekiska exemplet.⁹

De flesta av gymnastikrörelsens grundtankar uttrycks av Rydberg i en ledare i *Göteborgs Handels- och Sjöfarstidning* 1856, i vilken han förespråkar konstruktionen av en gemensam gymnastiklokal i Göteborg. Felet med dagens uppfostran sägs där vara att människan behandlas antingen som enbart kropp eller som enbart intellekt, när dessa snarare bör

stödjare varandra för att skapa en aktiv individ. Stillasittandet i skolan leder till att nervsystemet överansträngs och i förlängningen till ”nervsjukdomar, lungdot, hypokondri och i allmänhet andlig och kroppslig förslappning och oduglighet”.¹⁰ Liksom på andra ställen framhäver Rydberg den betydelse de gymnastiska övningarna hade för grekernas storhet: att de lät fysisk och intellektuell utbildning gå hand i hand skapade hos dem ”en harmoni, ett öfvermått af lifskraft, som i alla riktningar sträfvade att visa sig i storartad handling”.¹¹

Ur de humanistiska och gymnastiska tankeströmmarna kan vi urskilja en tydlig värdering, som präglar bilden av idealkroppen men också kan ges en vidare syftning. Till denna bild av kroppen hör främst *symmetri* och *balans*. Hos Per Henrik Ling hade detta baserats på en utvecklad metafysisk lära om harmoni mellan världssalltets element.¹² Men i en mycket konkret mening syftade gymnastiken till kroppslig allsidighet och en jämn träning av hela kroppen. I detta fanns en gränsdragning gentemot idrotten med dess mer specialiserade rörelser. När Rydberg i en tidningsartikel 1871 beskrev tävlingsroddarens James Renforths plötsliga död, menade han att denne alltför ensidigt satsat på att maximera sin muskelstyrka, och påpekade att grekerna skilt den nyttiga *gymnastiken* från den potentiellt farliga *atletiken*.¹³ Detta var en återkommande synpunkt hos linggymnastikens företrädare, i vilkas historieskrivning det ofta framhölls att atletikens tilltagande dominans var en orsak till kroppskulturens nedgång under senantiken.¹⁴ Därför kom de också att opponera sig mot införandet av den organiserade tävlingsidrotten i Sverige.¹⁵ Även sedan denna vunnit burskap kom gymnastikens fokus på balans och allsidighet att ha en påverkan. En oro över att skridskolöpare åkte i ständiga vänstervarv och krav på att spjutkastare kastade både med höger och vänster arm har setts som några av dess arv.¹⁶

Man kan fråga sig om inte denna grundläggande betoning av kroppslig symmetri också har en mer allmän teckenfunktion: att den

allsidiga kroppen är en bild av den allsidiga människan. En sådan kan vi åtminstone ana i en av Rydbergs sista texter, den essä om Leonardo da Vinci som han bröt loss ur sina konsthistoriska föreläsningar och gav ut som särtryck. Leonardo, denne ”underbare man”, fungerar för Rydberg som ett levande argument mot såväl arbetsdelningen i allmänhet som uppdelningen mellan konst och vetenskap och den senares långt drivna specialisering.¹⁷ Men för att åskådliggöra denna allsidighet hos Leonardo griper Rydberg gång på gång efter bilder hämtade från kroppskulturen. Han påpekar att mänskliga hjärnor sällan ges ”en harmonisk utbildning - en sådan som gymnastiken vill och kan giva åt människokroppens muskelsystem”, men att ”[d]e gåvor, som andra människor äga endast delvis [...] dem alla äger och nyttjar Leonardo da Vinci i märkvärdig jämvikt som ett harmoniskt helt, så som den väl utvecklade gymnasten äger sin lemybyggnad”.¹⁸ I sammanhanget blir det därför heller inte obetydligt att Rydberg framhäver Leonardos stora kroppskrafter och fysiska skönhet, även om beskrivningen är konventionell.¹⁹ Dennes allsidighet och balans mellan förmågor tycks fordra att ”hans yttre motsvarade hans inre”.²⁰ Som exemplarisk individ fungerar Leonardo som en bild av den kroppsliga och andliga helhet som blivit allt svårare att få syn på i Rydbergs samtid.

Den hotade kroppen

I Rydbergs senare författarskap skulle frågan om kroppen bli än viktigare, och kan nästan sägas utgöra ett centrum i hans reflektioner över såväl estetiska som samhällsliga frågor. År 1889 hade Rydberg påbörjat sina föreläsningar i konst och estetik vid Stockholms högskola, och gav då en systematisk framställning över estetiken, postumt utgiven 1901 under titeln *Det sköna och dess lagar*. Hans synpunkter på bildkonst medför med nödvändighet reflektioner över människokroppen, men denna figurerar inte enbart

som motiv utan också som utgångspunkt för konstläran. Rydberg strävade efter en syntes mellan den äldre idealismen och de moderna perspektiv som ville grunda produktionen och uppskattningen av konst i människans fysiska väsen.²¹ Denna sena fas i författarskapet präglas också av vad som setts som en politisk omorientering, bort från vissa aspekter av hans ungdoms liberalism. Man har debatterat i vad mån vi har att göra med en konservativ omsvängning, med kontinuitet eller brott, och hur denna förändring i så fall idémässigt bör bestämmas.²² Det är i varje fall lätt att peka på en markant förskjutning vad gäller tonläget, från den trosvisshet som präglar de tidiga verken till de senare verkens mörka föraningar och undergångsfantasier. Dessa rädslor kretsar i hög grad kring den mänskliga kroppen, vilken kan sägas bilda ett tecken med vars hjälp Rydberg kan läsa av historiens riktning.

En god introduktion till dessa problem får vi i den lilla text som Rydberg publicerade i en första version 1893 och gav det talande namnet ”I skymningen”. I denna filosofiska dialog samtalar en antropolog, en geolog och en estetik. Geologen har en optimistisk syn på utvecklingen, baserad på att

släkterna uppvisar en stegring av den art, att ett harmoniskt samspel av livets krafter gör sig i deras former mer och mer gällande. Nervsystemet fullkomnar sig parallellt med en stigande intelligens. Lembyggnaderna resa sig i en mer och mer avvägd arkitektur, som påtvingar mig tron, att den rastlösa formdaningen i naturen syftar till skönhet – så länge nämligen utvecklingskurvan ännu är i uppstigande.²³

I likhet med sin vän estetikern vill geologen förutsätta vad som här, liksom i Rydbergs estetiska föreläsningar, kallas en ”kosmisk estetik”, en i universum verksam tendens till harmoni som ger tingen den största fullkomlighet de under nuvarande omständigheter kan uppnå.²⁴ Det högsta som hittills har uppnåtts

är *mänsklig* intelligens och skönhet. Estetikern instämmer, och menar att man därför kan anta att det inom den nuvarande människan finns en högre människotyp som väntar på att födas, när omständigheterna tillåter det.²⁵

Uppenbarligen är människan för Rydberg det högsta som naturen kan producera. Som framgått gäller detta inte enbart det mänskliga intellektet, utan också skönheten hos hennes fysiska konstitution, ”lembyggnadens arkitektur”. Rydberg framhåller också att samma kraft som står för utvecklingen mot allt större skönhet i skapelsens kedja nu tas om hand av den mänskliga kulturen: *memer* snarare än *gener*, för att använda en nutida distinktion. Talet om en ”kosmisk estetik” är en aspekt av Rydbergs mer allmänna strävan att kombinera evolutionsläran med ändamålsföreställningar.²⁶ Medan många av de socialdarwinistiska tänkarna kom att fixera sig vid motsättningen mellan den mänskliga etiken och ”kampen för tillvaron”, ville Rydberg se de mänskliga idealen – det goda, det rätta, det sköna – som utvecklingens fortsättning på det kulturella planet.²⁷ På så vis lyckas han kombinera det biologiska och det samhällseliga utvecklingsbegreppet.

Men om geologen och estetikern är överens i denna optimistiska syn på utvecklingen, är *antropologen* desto mer pessimistisk. De senaste fynden av neandertalare har övertygat honom om människosläktets föränderlighet, och han tänker sig att ”endast ett par släktled” räcker för en förändring till det sämre.²⁸ Rydberg får här anledning att komma in på sin kritik av industrialismen. Ungdomen i trakter som övergått från jordbruk till fabriksdrift visar tecken på urartning, ett förhållande som bekräftats av den allmänna värnplikens mönstringar.²⁹ Detta är tankar som Rydberg brottades med i sin uppsats ”Den hvita rasens framtid” men också i sina estetiska föreläsningar, där han spekulerar över industrialismens påverkan på den mänskliga formen. Rydberg förfasas över de gruv- och fabriksägare i 1830-talets England som skröt med att ha frambringt

”mänskliga dvärgar, passande för att krypa i de underjordiska kolgångarne”, medan väverierna skapat människor ”hvilkas extremiteter blifvit omformade på ett för väfstolarnes skötande lämpligt sätt”.³⁰ Vore det inte för att staterna börjat uppmärksamma problemet, skulle man inom kort ha att göra med en typ som tappat sin ”mänskligt organiska prägel”.³¹

Detta slags industrialistisk rovdraft leder till en extrem version av den deformation som Rydberg såg ligga latent i arbetsdelningen. Dess påverkan på den fysiskt arbetande delen av befolkningen är dock bara ena sidan av saken: de utbildade klasserna skadas nämligen i sin tur av en uppfostran som ”förslappar musklerna och på abnormt sätt utvidgar hjärnan”.³² Rydberg påpekar att redan Denis Diderot förutspått att framtidens intellektuellt utvecklade människor alltmer skulle ”närma sig utseendet af pumpor på två pinnar”.³³ Samma bild tar han själv upp i dialogdikten ”Lifslust och lifsleda”, där en av talarna utgörs av en intelligensaristokratisk pumpa, vilken betraktar sig själv som utvecklingens slutpunkt. Då greken Aristodemos påpekar att denne saknar muskler, svarar han: ”Så mycket större är mitt hufvud. Det har utvecklats på de plebejiska lemmarnes bekostnad”.³⁴ Såväl den överkultiverade människans atrofi som hypertrofin av enskilda kroppsdelar hos de arbetande, utgör motsatsen till det kroppsliga symmetriideal som Rydberg på andra ställen framhållit, men också till hans humanistiska ideal om allsidighet i förmågor och intressen.

Den kollektiva kroppen i ”Den hvita rasens framtid”

Utförligast behandlar Rydberg industrialismens fara i sina ödesmätade betraktelser över ”Den hvita rasens framtid” och utmaningen från Kina. Kroppen figurerar här på ett något mer indirekt vis, då Rydberg främst uppehåller sig vid den fysiska hälsan på populationsnivå. Vad gäller hans användning av rasbegreppet kan man visserligen konstatera att det finns an-

tydningar om kroppsliga skillnader mellan ”de hvite och de gule”, men textens huvudsakliga ärende gäller skillnader i levnadssätt och världsåskådning och hur de gagnar folkgruppens överlevnad.³⁵ I enlighet med denna inriktning på det kollektiva tycks kroppen i denna text främst fungera som en bild för den politiska gemenskapen. Sådan metaforik har förekommit i flera kulturkretsar. Då och då har den getts en mer utarbetad form i litterära eller filosofiska texter, till exempel i den aisopiska fabeln om hur de arbetande kroppsdelarna gör uppror mot den inaktiva magen, eller i den medeltida läran om en *corpus politicum*.³⁶ Genom tiderna har olika aspekter uppmärksammats hos både sak- och bildleden hos denna metafor, i takt med de förändrade politiska omständigheter den appliceras på liksom med ny kunskap om människokroppen. Den traditionella användningen har främst varit anatomisk, handlat om relationen mellan ”huvudet”, ”armarna” och så vidare. Modernitetens karakteristiska bruk av metaforen har bestått i att använda läkarvetenskapens sjukdomsbeteckningar för att beskriva politiska och samhällsmoraliska kriser.³⁷ Något sådant kan vi observera i ”Den hvita rasens framtid”.

Tidigare analyser har undersökt bildspråkets kopplingar till den tidstypiska degenerationsdiskursen.³⁸ Utöver dessa idémässiga relationer torde bildspråkets logik kunna preciseras genom parallelliteten mellan kropp och samhälle. När Rydberg skriver att Kinas ”många och betydande städer förtära icke mer av mänsklig lifskraft än vad som är förenligt med *samhälleskroppens sundhet*”³⁹ kan man visserligen se det som blott ett uttryck. Men det uppenbara strukturen bakom textens övriga bildspråk, såsom att det härjar en ”urartningspest”, att ”Europa själfäter sig som de gamla hundarna”, att alkoholismen är en ”samhällssjukdom” eller att Ryssland personifieras som en gränsvaktare mot Kina vilken lider av ”tvinsot”.⁴⁰ Premissen är att samhället kan förstås som en kropp och att sjukdomen betecknar ett kristillstånd som både är fysiskt och moraliskt.

Även den lösning som Rydberg föreslår på problemet kan ses som en variant av samhälls-kropp-metajoren. Ett av de främsta hindren för att åtgärda krisen ser Rydberg i kapitalistisk kortsiktighet (”affär är affär”) och en oförmåga att höja sig över det egoistiska nuet för att se sig själv som en länk mellan generationerna. I detta ser han också en av de punkter där européerna skulle kunna ha något att lära av kineserna. Men resurserna finns även i den egna religiösa traditionen, vars urkunder rymmer en lära om mänsklig samhörighet:

Alla mänsklighetens släktleder bilda ett system, en *andlig lekamen* i Guds tankevärld, skapad där i, genom och till Ordet af begynnelsen, och den kristna församlingen är den tempelbyggnad, i hvilken jordemänskligheten, splittrad genom synden, skall under historiens lopp återsammansfogas till ett helt af levande stenar, till *en fullkomlig man, en förnyad andlig lekamen, hvars hufvud är Kristus, hvars lemmar äro alla mänsklighetens släktleder*.⁴¹

Detta kollage av bibelställen visar oss hur starkt Rydbergs tolkning av det kristna frälsningsdramat betonar såväl kroppsligheten som den kollektiva dimensionen: samtliga själar existerar som *en* människa i preexistensen, för att sedan efter att ha splittrats återgå till att utgöra en enhetlig ”andlig lekamen” (1 Kor. 15:44).⁴² Då Rydberg vill framhäva det organiska sammanhanget mellan generationerna sker det via en maximal tillämpning av den politiska kroppsmetajoren.

Sett både till den teologiska referensen och till dess världshistoriska innebörd skiljer sig denna bildliga användning av kroppen från de exempel vi tidigare sett prov på i Rydbergs verk. Samtidigt kan man fråga sig om den inte bygger på liknande symmetriföreställningar. När Paulus talade om kyrkan som en kropp i Kristus (1 Kor. 12:12) var det för att betona att alla dess (med-)lemmar var lika viktiga, oavsett individernas olika gåvor. I sitt sammanhang innebar detta en omvärdering av den hedniska

antikens politiska kroppsmetaforik, där man typiskt sett resonerade i termer av en rangordning mellan ädla och oädla kroppsdelar.⁴³ På andra ställen kunde Rydberg använda sig av denna mer hierarkiska metafor.⁴⁴ Men när han anknyter till föreställningen om mänskligheten som en ”kropp i Kristus” tycks syftet, precis som hos Paulus, vara utjämnande. Bilden kontrasterar mot ett tillstånd av obalans, i vilket ”friskt blod” strömmar från landsbygden till städerna, så att den förra ”åderläts” till förmån för den senare.⁴⁵ Utvidgat till världshistoriska dimensioner blir det en fråga om att återställa jämvikten mellan ”de släkten som gått, det släkte som är och de släkten, som komma”.⁴⁶ Om mänskligheten förstås som en kropp måste idealet motsvara en föreställning om kroppslig balans, symmetri och integrering av delarna i en helhet: ”en fullkomlig man”.

Människoartens öde

Som förhoppningsvis blivit tydligt i det föregående är föreställningar knutna till kroppen helt centrala i Rydbergs föreställningsvärld, och de ges en betydelse som knappast begränsas till frågor om folkhälsa eller estetik. Snarare tycks kroppen bli ett tecken som gör det möjligt att avläsa samhällsutvecklingen: som bekräftar att vi är på rätt väg eller varnar för att vi hamnat fel. Att kroppen tilldelats en sådan teckenfunktion i moderniteten är inte ett särskilt kontroversiellt påpekande. Enligt George L. Mosses inflytelserika tolkning utgjorde den vältränade manliga kroppen ett sätt för medelklasserna i Europas nationsbyggande faser (och med en fortsättning i fascismen) att hantera moderniteten. Ett maskulint kroppsideal baserat på den grekiska skulpturen symboliserade både dynamik och disciplin, och tycktes harmoniera framstegets frisläppande av energi med behovet av ordning.⁴⁷ Denna generella tendens har kanske sin tydligaste svenska representant i Viktor Rydberg.

En mer intern förklaring till kroppens centrala ställning hos Rydberg kan sökas i hans humanism, med dess ambition att förena antikens fria kunskapssökande och de kristna idealen. En positiv värdering av kroppen var för honom ett led i frigörelsen från vidskepelse och bristande insikt, och han argumenterade på flera ställen för att det fanns en kysk nakenhet liksom okyska kläder.⁴⁸ Renässansens återupptäckt av antiken uppenbarade ”en konst, där harmoni gafs emellan ande och natur, emellan det högre lifvet och sinnligheten, mellan de relativa motsatser hvilka medeltiden uppfattat såsom absoluta och ställt emot hvarandra”.⁴⁹ På så vis hade européerna lärt sig att framställa de bibliska gestalterna ”människovärdig” och att teckna Kristus som ”idealmänniska”.⁵⁰ Syntesen mellan ande och kropp blir ett tecken för humanismens utveckling alltsedan renässansen.

I Rydbergs tolkning kom evolutionsläran snarare att skärpa hans uppmärksamhet på hoten mot humanismen än att ersätta den med ett mindre antropocentriskt synsätt. Människokroppen betraktas som höjdpunkten på den biologiska utvecklingen, men denna kropp får i sin tur sin värdighet genom att husera en själ som står i samklang med världsförnuftet och kan utröna dess hemligheter. Vi har att göra med former som ”symboliskt återgifva det högsta, hvartill själslifvet på vår ö i världsrymden kunnat nå”.⁵¹ Samtidigt tog Rydberg till sig Darwins centrala insikt i arternas variabilitet, vilket övertygade honom om att en förändring till det sämre kunde ske inom ett par generationer. En sådan förändring skulle också ha betydligt mer dramatiska verkningar än en tillfällig tillbakagång vad gäller den samhälleliga utvecklingen. Mycket av det som kan uppfattas som en splittring hos den sene Rydberg, där framstegstro samexisterar med närmast apokalyptiska perspektiv på mänsklighetens öde, ter sig naturligt mot denna bakgrund.

Noter

- 1 Birthe Sjöberg, *Dialog eller dynamit. Viktor Rydberg och August Strindberg – förtryckets fiender* (Möklinta: Gidlunds, 2018), 323.
- 2 För en intressant analys av kropp-själproblemet, begäret och dess gestaltning hos Rydberg, se Dominik Dziedzic, "Idealism och kroppsligt begär i Viktor Rydbergs Vapensmeden", *Žródła Humanistyki Europejskiej* 2014, (7): 147–172.
- 3 Viktor Rydberg, "De mänskliga figurerna" i *Den politisk-satiriske Viktor Rydberg. Tomtebissen 1857*, utg. Birthe Sjöberg (Möklinta: Gidlunds, 2009), 114f.
- 4 George L. Mosse, *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity* (Oxford: Oxford University Press, 1996), 28–39; Athena S. Leoussi, *Nationalism and Classicism. The Classical Body as National Symbol in Nineteenth Century England and France* (London: MacMillan, 1998). Om nyhumanismen som impuls-givare till kroppskulturen i Sverige, se Henrik Sandblad, *Olympia och Valhalla. Idéhistoriska aspekter på den moderna idrottsrörelsens framväxt* (Stockholm: Almqvist & Wicksell, 1985), 17–34.
- 5 Se t ex sjätte brevet i Friedrich Schillers *Briefe über die Ästhetische Erziehung des Menschen* (1801), svensk översättning av Allan Berstrand under titeln *Om människans estetiska fostran* (Stockholm: Bonniers, 1911), 36–47.
- 6 Bakgrunden har retts ut av Greta Hedin i *Viktor Rydbergs uppfostringsåsikter till början av 1870-talet* (Göteborg: Elanders boktryckeri AB, 1928).
- 7 Se Jens Ljunggren, *Kroppens bildning. Linggymnastikens manlighetsprojekt 1790-1914* (Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 1999) samt Sandblad, *Olympia och Valhalla*, 35–56.
- 8 Donald E. Hall (red.), *Muscular Christianity. Embodying the Victorian Age* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994). Mosse, *Image of Man*, 49ff; Leoussi, *Nationalism and Classicism*, 94, 101–103.
- 9 Sandblad, *Olympia och Valhalla*, 39, 43, 49f.; Ljunggren, *Kroppens bildning*, 109, 136f.
- 10 Osignerad ledare i *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 31/6 1856.
- 11 Ibid.
- 12 Om Lings harmonilära, se Ljunggren, *Kroppens bildning*, 88–98.
- 13 Viktor Rydberg, "Ett och annat", *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* 31/8 1871.
- 14 Per Henrik Ling, *Gymnastikens allmänna grunder* (Uppsala: Palmblad & Co, 1834/Leffler och Sedell, 1840), 5f.; Truls Johan Hartelius, *Gymnastiken historiskt framställd. Första delen* (Stockholm: Albert Bonnier, 1872), 181ff. Rydberg ger eko åt dessa synsätt i en av sina "Pessimistiska hugskott av en optimist", i *Skrifter XIII: Varia* (Stockholm: Albert Bonnier, 1910), 150.
- 15 Sandblad, *Olympia och Valhalla*, 184ff.; Ljunggren, *Kroppens bildning*, 196–206; se också Patrik Steorn, *Nakna män. Maskulinitet och kreativitet i svensk bildkultur 1900-1915* (Stockholm: Norstedts, 2006), 78–80.
- 16 Sandblad, *Olympia och Valhalla*, 190.
- 17 Se vidare Alfred Sjödin, "Viktor Rydberg och Leonardo da Vinci", *Veritas* 34 (2019): 13–28.
- 18 "En underbar man" i *Skrifter av Viktor Rydberg vol. IX: Romerske kejsare i marmor och andra uppsatser i konst* (Stockholm: Albert Bonnier, 1914), 310, 316.
- 19 Rydbergs påpekande av Leonardo var "till kroppskrafterna en jätte" och att "skönheten [...] trivdes hos honom in i hans ålderdom" ("En underbar man", 311) ligger mycket nära Jacob Burckhardts beskrivning i *Der Cicerone* (1869)(Frankfurt: Salzwasser Verlag, 2020), 868.
- 20 Rydberg, "En underbar man", 311.
- 21 Ludwig Fechners experimentalestetik, som undersökte perceptionslagar, och Hippolyte Taines strävan att grunda litteratur- och konst-historien på hur den fysiska kroppen interagerar med sin miljö, är återkommande referenser. Den enda mer systematiska framställningen inriktad på *Det sköna och dess lagar* är Anders Burman, "Rydberg, skönheten och 1800-talets estetik", *Veritas* 22 (2006): 11–22.
- 22 Se diskussionen hos Andreas Hedberg, *En strid för det som borde vara. Viktor Rydberg som moderniseringskritiker 1891-1895* (Möklinta: Gidlunds, 2012), 16-23 och där anförd litteratur.
- 23 Viktor Rydberg, "I skymningen" i *Skrifter IX*, 287. Jfr. formuleringen i Rydbergs "Ting och fenomen ur empirisk synpunkt", i *Skrifter XIII*, 78, liksom *Det sköna och dess lagar* (Stockholm:

- Albert Bonnier, 1901), 15, och "Om nakenhet och klädselsätt" i *Skrifter IX*, 406.
- 24 Jfr. första föreläsningen i *Det sköna och dess lagar*, även publicerad separat som "Konstens ursprung och utvecklingsläran" i *Skrifter IX*, 255–275.
- 25 Rydberg, "I skymningen", 287f.
- 26 Om Rydbergs förhållande till Darwin, se Rolf Lindborg, *Viktor Rydbergs Kantat: En essä* (Lund: Signum, 1985), 25–26, 43–51; Thord Heinonen Silverbark, "Den naturliga skapelsen. Tidig svensk darwinism och religiös liberalism", *Lychnos* (2012): 55–58.
- 27 Den mest utförliga diskussionen finns i Rydbergs "Ting och fenomen ur empirisk synpunkt", 24–83. Kritiken av hur "striden för tillvaron" missbrukas förekommer på flera ställen, bland annat i *Det sköna och dess lagar*, 10–12, och "Den hvita rasens framtid" i *Skrifter XIV: Varia* (Stockholm: Bonniers, 1910), 412. I de kulturhistoriska föreläsningarna skiljer han mellan den politiska historien, vilken visar oss handlande som motiveras av "striden för tillvaron och makten", medan kulturens historia snarare framväxten av de ideal vars väsen det är att "bekämpa, inskränka och förmildra" demsamma. Se hans *Kulturhistoriska föreläsningar*, vol. I. (Stockholm: Albert Bonnier, 1903), 10.
- 28 Rydberg, "I skymningen", 286.
- 29 Ibid.
- 30 Rydberg, *Det sköna och dess lagar*, 188.
- 31 Ibid.
- 32 Ibid., 246.
- 33 Ibid.
- 34 *Dikter af Viktor Rydberg. Andra samlingen* (Göteborg: Göteborgs handelstidning tryckeri, 1891), 139.
- 35 För diskussioner om rasföreställningarna i "Den hvita rasens framtid": se Svante Lundberg "De hvite och de gule", *Veritas* 10 (1996): 16f.; Anna Lindén, "En europeisk apokalyps. Viktor Rydbergs 'Den hvita rasens framtid'", i Andreas Önerfors (red.), *Från Kadmos till CAP. Åtta uppsatser om europeiska nätverk, nationer och narrativ* (Lund: Lunds universitet, 2005), 43f, 50; Hedberg, *En strid för det som borde vara*, 178–181. För vidare reflektioner om Rydbergs rastänkande, se Tore Lund, "Efter *Efter Viktor Rydberg: Några personliga betraktelser*", i Anders Burman, Tore Lund (red.), *Efter Viktor Rydberg. Receptionshistoriska studier* (Stockholm: Södertörns högskola, 2020), 212–216.
- 36 Bibliografin om dessa föreställningar i europeiskt tänkande är omfattande. Andreas Musolff har i ett flertal publikationer velat visa att sammankopplingen av kropp och samhälle bäst förstås som en potentiellt universell kognitiv metafor, snarare än en specifik idétradition. Se hans positionering visavi det idéhistoriska synsättet i "Metaphor in the History of Ideas and Discourses: How Can We Interpret a Medieval Version of the Body-State Analogy?" i Andreas Musolff, Jörg Zinken (red.), *Metaphor and Discourse* (London: Palgrave MacMillan, 2009), 233–247. Komparativa studier (till exempel Takashi Shogimen, "Treating the Body Politic. The Medical Metaphor of Political Rule in Late Medieval Europe and Tokugawa Japan", *Review of Politics*, 70:1 (2008): 77–104), visar det produktiva i denna ansats.
- 37 Många av dessa användningar tas upp i Susan Sontag, *Sjukdom som metafor*, övers. Britt Arenander (Stockholm: Bromberg, 1981).
- 38 Lindén, "En europeisk apokalyps", 46; Hedberg, *En strid för det som borde vara*, 172–77.
- 39 Rydberg, "Den hvita rasens framtid", 425. Min kurs.
- 40 Ibid., s. 401, 408, 409, 410.
- 41 Ibid., 428. Min kurs.
- 42 Om dessa aspekter av Rydbergs bibelexeges, se Edvard Rodhe, *Den religiösa liberalismen. Nils Ignell - Viktor Rydberg - Pontus Wikner* (Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelses bokförlag, 1935), 357–365; Alf Nyman, "Viktor Rydberg och den paulinska teologiens system. Några ramlinjer till skriften 'Om människans förut-tillvaro'", i *Vetenskaps societeten i Lund årsbok 1955* (Lund: C.W.K. Gleerups, 1956), 1–51; Lindborg, *Viktor Rydbergs Kantat*, 36–38. Rydbergs ordval i citatet ovan ligger mycket nära hans formulering i "Om människans förut-tillvaro" i *Skrifter X* (Göteborg: Göteborgs Handelstidnings Aktiebolags tryckeri, 1904), 321.
- 43 Dale B. Martin, *The Corinthian Body* (New Haven: Yale University Press, 1995), 92–96.
- 44 I sina göteborgsföreläsningar använder han den hierarkiska bilden av staten (där vissa delar endast är tjänande) för att åskådliggöra rela-

- tionen mellan själ och kropp. Viktor Rydberg, *Filosofiska föreläsningar I. Materialism och idealism* (Stockholm: Bonniers, 1900), 160f.
- 45 Rydberg, "Den hvita rasens framtid", 399, 404.
- 46 Ibid., 428.
- 47 Mosse, *Image of Man*, passim; Idem, *Nationalism and Sexuality: Middle Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe* (Madison, Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1985), 31f.; Idem, *The Fascist Revolution: Towards a General Theory of Fascism* (New York: Howard Fertig, 1999), 47–50.
- 48 Viktor Rydberg, "Om nakenhet och klädselsätt", *Skrifter IX*, 405; *Det sköna och dess lagar*, 45.
- 49 Viktor Rydberg, "Medeltidens magi" i *Skrifter XI* (Stockholm: Albert Bonnier, 1902), 141.
- 50 Rydberg, "Om nakenhet och klädselsätt", 408.
- 51 Ibid., 415.

Summary

"The Complete Man": Body and Society in Viktor Rydberg

The article treats the place of the body in the cultural criticism of Viktor Rydberg, not only as a central theme but also as an image with the potential to figuratively describe societal and even cosmic relationships. Rydberg's ideal of the symmetrical and athletic body is seen in the perspective of his dependence on German neo-humanism and the gymnastic movement. The ideal of bodily symmetry figures as an image of universal man who defies the division of labor, while the deformed body inversely figures as an image of the lack of wholeness in

a stratified bourgeois society. This is further elucidated by an analysis of Rydberg's view of Darwinism and his fear of degeneration. In the final section, special attention is given to Rydberg's broodings on the "Future of the White Race". In this text, the body is a figure of the collectivity (the body politic) and its diseases signify political and moral crisis, while the remedy for this state of affairs lies in recognizing the unity of the living, the dead and the unborn in the body of Christ.

Keywords: Swedish 19th century culture, Gymnastics movement, Humanism, Darwinism and Culture